

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 348.723

Ю. Ю. Фисун, головний спеціалістДержавний комітет України у справах релігій,
вул. Прорізна, 15, МСП, 01601, Київ, УкраїнаПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано проблеми, пов'язані з державною реєстрацією релігійних організацій, в контексті забезпечення релігійної безпеки. Серед них — порушення законодавства про свободу совісті і релігійні організації в частині процедури реєстрації статутів (положень) релігійних організацій та їх діяльність без реєстрації статуту з огляду на латентну релігійну діяльність угруповань деструктивного та тоталітарного типу. Запропоновано шляхи мінімізації зазначених проблем.

Ключові слова: релігійні організації, релігійна безпека, свобода совісті, державна реєстрація юридичних осіб, державно-церковні відносини.

Сьогодні, коли церква переходить на якісно новий рівень функціонування (розширюється віросповідний спектр, збільшується кількість зареєстрованих релігійних організацій, відбувається процес формування управлінських структур окремих церков), особливої ваги набувають проблеми врегулювання процесів, що відбуваються у релігійному середовищі України як на національному, так і на міжнародному рівні. Основним чинником таких проблем, який містить як негативні, так і позитивні аспекти, виступає розширення віросповідного спектру. Невідомою частиною цього процесу стала поява нових для України релігійних організацій.

В умовах конфесійного плюралізму і перехідного стану суспільства релігійна ситуація в Україні залишається конфліктною, що ускладнює нормальний розвиток державно-церковних і міжцерковних відносин. Це стає безпосередньою загрозою національній безпеці України, а саме її релігійному виміру. Ці відносини ще вимагають законодавчого вирішення, адже існуюче законодавство в сфері свободи совісті і релігійних організацій не охоплює все коло наявних загроз і нехтує правовим врегулюванням, пов'язаних з ними проблем. Науково обґрунтована та виважена державна політика у цій сфері суспільного життя має важливе значення для досягнення та підтримання суспільно-політичної стабільності.

Останнім часом ці проблеми привертають увагу все більшої кількості вітчизняних вчених-політологів, релігієзнавців, філософів, які розглядають їх у широкому контексті суспільно-політичного розвитку країни (В. Бондаренко [1, 5-16], А. Колодний [2, 76-78], О. Уткін [3, 84-90], О. Шуба [4]). Вивчення правових аспектів проблеми державної реєстрації релігійних організацій ґрунтовно проводилося вітчизняними вченими в контексті чинного на той момент радянського законодавства про релігійні культи (З. Корчева [5], П. Яшин [5]), а нині практично не досліджене українськими правознавцями. Одночасно ґрунтовні дослідження цієї проблеми на-

явні в сучасній російській (І. Куніцин [6], Л. Логінова [7, 21-23], [83, 26-30]) та іншій зарубіжній (П. Герстенбліз [9]) юридичній літературі.

Проте поза увагою дослідників залишилися проблеми державної реєстрації релігійних організацій в контексті забезпечення релігійної безпеки. В зв'язку з цим доцільно розглянути, яким чином врегульована державна реєстрація релігійних організацій у міжнародному праві та законодавстві України, які проблеми виникають у цій сфері з огляду на забезпечення релігійної безпеки, і виявити можливі шляхи запобігання і уникнення пов'язаних з цим проблем.

Питання реєстрації релігійних організацій повинне розглядатися з урахуванням особливостей індивідуального і колективного виміру релігійної свободи. Адже ці проблеми пов'язані як із внутрішнім розумінням релігійної свободи, так і з структурою державно-церковних відносин на загальнонаціональному рівні.

Міжнародне право прямо не врегульовує проблему реєстрації релігійних організацій. Всі питання державно-церковних відносин належать до сфери дії національного законодавства. Проте міжнародно-правові акти визначають мінімальний стандарт права на свободу думки, совісті та релігії, невід'ємною складовою якого є свобода мати релігію або переконання будь-якого роду за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію, висловлювати переконання як одноосібно, так і разом з іншими, публічним та приватним порядком, у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів, вчень (ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1961 р. [10, 59]). Отже, для здійснення свого права на свободу думки, совісті та релігії і з метою колективного сповідання релігії громадяни можуть утворювати релігійні об'єднання, які можуть бути внесені до загального реєстру юридичних осіб або спеціального реєстру релігійних організацій, щоб отримати законний статус і правоздатність юридичної особи. Водночас об'єднання віруючих можуть діяти і без офіційної реєстрації. При цьому застосовуються загальні допустимі обмеження права на свободу думки, совісті та релігії. Серед них здійснення основних прав і свобод інших осіб, захист суспільної безпеки, громадського порядку, охорона здоров'я та моральності населення.

Українське законодавство (Конституція України, Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" 1991 р., далі Закон) закріплює міжнародні стандарти, існуючі у цій сфері. Так, ст. 35 Конституції та ст. 3 Закону гарантують право на вільне колективне відправлення культів, ритуальних обрядів та ведення релігійної діяльності.

Крім того, Закон, як основоположний нормативно-правовий акт у сфері державно-церковних відносин в Україні, регулює порядок утворення та реєстрації релігійних організацій. Визначено, що релігійними організаціями в Україні є: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з зазначених вище релігійних організацій (ст. 7 Закону). Вони створюються для задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру, і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури.

За українським законодавством релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту (положення), який не повинен суперечити чинному законодавству. Релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення).

Реєстрація статутів релігійних громад здійснюється обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а у Республіці Крим — Урядом Республіки Крим; статутів релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів — у державному органі України у справах релігій, яким зараз є Державний комітет України у справах релігій. Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, ста-

тут (положення) релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше, як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам (ст. 14 Закону).

Одночасно слід зазначити, що хоча у законодавчих актах України і викладені загальні положення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, вони не визначають конкретний порядок розгляду документів та прийняття рішення, і це дає можливість для різного їх витлумачення органами, що здійснюють реєстрацію статутів (положень) та неминуче призводить до порушень законодавства України про свободу совісті та релігійні організації в частині державної реєстрації статутів (положень) релігійних організацій. Вони є предметом судових позовів релігійних організацій до відповідних органів державної влади, які розглядаються судовими інстанціями. Крім того, такі порушення щороку фіксуються у звітах про стан дотримання прав людини зарубіжних правозахисних та урядових організацій, зокрема “Міжнародної Амністії” та Конгресу США. Так, найчастіше звертається увага на перевищення терміну розгляду документів, поданих релігійними організаціями на реєстрацію, безпідставні відмови прийняти документи до розгляду та повернення документів без розгляду.

У зв'язку з цим видається необхідним напрацювання, затвердження і оприлюднення в установленому порядку спеціальних Правил розгляду заяв про державну реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, які б регламентували порядок подання документів для державної реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, порядок розгляду заяв про їх державну реєстрацію, скасування державного акту реєстрації статуту (положення) релігійної організації, розгляд заяв про видачу дублікатів документів, порядок оформлення і зберігання матеріалів про державну реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій. Крім того, цими правилами доцільно було б затвердити єдиний зразок заяви про державну реєстрацію статуту (положення) релігійної організації; зразок свідоцтва про державну реєстрацію статуту (положення) релігійної організації; державний реєстр юридичних осіб — релігійних організацій.

Проте основна проблема полягає не в самому факті реєстрації релігійних організацій, а у її юридичних наслідках. У різних країнах такі наслідки можуть відрізнятися. У деяких з них реєстрація є передумовою визнання “релігії” або “вірування”, в той час як в інших реєстрація пов'язана із набуттям статусу юридичної особи, як це відбувається в Україні, внаслідок чого релігійна організація отримує право користуватися комплексом пільг.

На нашу думку, в контексті проблем релігійної безпеки особливу увагу слід приділити небезпеці латентної діяльності релігійних угруповань деструктивного та тоталітарного типу, якій сприяє існування релігійних організацій поза державною реєстрацією.

Як вже відзначалося, релігійні громади також мають право діяти без реєстрації статуту і навіть не повідомляти місцеві органи влади про своє утворення. За таких умов вони не можуть набути статусу юридичної особи, проте можуть вільно користуватися всім комплексом релігійних свобод.

До певної міри державна реєстрація дає можливість спостереження та прогнозування процесів у релігійному середовищі, що дозволяє вчасно визначати небезпечні тенденції, знаходити прийнятні шляхи їх нейтралізації. Що ж стосується релігійних громад поза реєстрацією, то тут можливості відслідковування їхньої діяльності значно звужуються і часто прямо пов'язані з необхідністю дотримання права громадян на невтручання в їх приватне життя.

Фактично, ми стикаємося з колізією, де, з одного боку, в цілях забезпечення національної безпеки необхідно здійснювати моніторинг релігійних угруповань деструктивного або тоталітарного типу, аби вони не ущемлювали права та свободи громадян своєю діяльністю. З іншого боку, коли ці ж релігійні угруповання діють без реєстрації статутів, держава не може гарантувати ефективне забезпечення ре-

лігійної безпеки, не вдаючись певною мірою до порушення права певної групи громадян на свободу від втручання в їх приватне життя, адже їх релігійна практика є частиною приватного життя, і ніколи не стане частиною життя суспільного, доки релігійна група, членами якої вони є не погодиться визнати себе своєрідною суспільною (публічною) інституцією, пройшовши державну реєстрацію.

В контексті вивчення питань релігійної безпеки з цієї ситуації можна зробити єдиний висновок: справді будь-яка релігійна організація має право сама вирішувати, проходити державну реєстрацію або діяти поза нею, але держава не повинна висувати надто заплутані вимоги щодо реєстрації релігійних об'єднань, оскільки саме вона найбільше зацікавлена в проходженні ними цієї процедури. На нашу думку, державна реєстрація, а вірніше її успішне проходження, не повинна ставати своєрідним засобом впливу на релігійні організації, особливо деструктивного або тоталітарного типу, бо зрештою, враховуючи організаційну специфіку цих громад, вони зможуть діяти і поза державною реєстрацією, але відстежувати їх діяльність стане набагато складніше.

Оптимальним варіантом владнання цієї проблеми є, на нашу думку, модель, побудована на звуженні кола пільг, що надаються релігійним організаціям після проходження державної реєстрації, але і одночасному звуженні кола вимог. Адже у будь-якого релігійного об'єднання залишається можливість зареєструватися в якості громадської, прибуткової, комерційної організації, і вести ту ж саму діяльність, окрім публічних форм релігійної практики, які, фактично, і не є обов'язковими для певного типу релігійних організацій. Скоріше, навпаки, такі групи прагнуть не розкривати конкретних форм обрядовості і практики. Протиставлення релігійної діяльності і діяльності мирської (поза громадою) часто виступає як загальне протиставлення життя громади всьому іншому суспільству. Це протиставлення організаційно побудоване таким чином, що віруючий тільки у релігійній громаді бачить єдино реальний колектив, що протистоїть будь-якому іншому колективу, будь-якій іншій організації. У свою чергу, керівники громади прагнуть так вести справу, щоб їхній вплив поширювався на всі сторони життя, діяльності і поведінки людини та цілком обмежував би вчинки, інтереси і переживання людини рамками громади.

Але реєстрація таких об'єднань в якості громадських організацій призведе до фактичної невиявленості їх серед решти аналогічних організацій, позбавлених будь-якого релігійного підґрунтя. Слід визнати, що тут вступає в дію фактор відокремлення реєстрів релігійних організацій від реєстрів громадських або комерційних організацій. Практика ведення спеціального реєстру релігійних організацій наявна в переважній більшості країн, отже, це спільний їх "недолік", який фактично блокує моніторинг діяльності релігійних угруповань деструктивного та тоталітарного типу, що діють поза державною реєстрацією в якості релігійних організацій, навіть якщо вони зареєстровані іншим чином. Це ще раз підтверджує висновок про необхідність спрощення процедури державної реєстрації релігійних організацій при можливості зменшення кола пільг, що надаються їм, в разі необхідності.

Таким чином, у рамках системи забезпечення релігійної безпеки, основною метою якої є всеосяжне гарантування реалізації права на свободу думки, совісті та релігії, ми стикаємося з рядом проблем, безпосередньо пов'язаних із державною реєстрацією релігійних організацій.

1. Першою з них є порушення законодавства про свободу совісті і релігійні організації в частині процедури реєстрації статутів (положень) останніх. 2. З метою мінімізації таких порушень в Україні доцільним є напрацювання і ухвалення в установленому порядку спеціальних Правил розгляду заяв про державну реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій. 3. Ще однією проблемою є діяльність таких організацій без реєстрації статуту, яка набуває особливого значення з огляду на латентну релігійну діяльність угруповань деструктивного та то-

талітарного типу і ймовірність використання ними інших способів легалізації (в якості громадських організацій, комерційних структур). 4. У зв'язку з цим необхідним є спрощення процедури державної реєстрації з одночасним переглядом кола пільг, що надаються релігійним організаціям, і зміцнення системи контролю за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації. 5. Додаткового вивчення з огляду на забезпечення релігійної безпеки потребує питання реєстрації релігійних організацій із центром, розташованим за кордоном, а також співвідношення принципу відокремлення церкви від держави із наданням державної фінансової допомоги і пільг релігійним організаціям.

Література

1. Бондаренко В. До питання про необхідність удосконалення Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" // *Релігія і закон: проблеми правового регулювання державно-церковних відносин*. — К.: ВіП, 2002. — С. 5-16.
2. Колодний А. Плюрализм религиозной жизни в Украине: опыт и проблемы // *Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії*. — К., 1999. — С. 76-78.
3. Уткін О. Законодавство про свободу совісті як показник гуманітарної політики України // *Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії*. — К., 1999. — С. 84-90.
4. Шуба О. В. *Релігія в етнонаціональному розвитку України*. — К.: Криниця, 1999. — 324 с.
5. Корчева З. Г., Яшин П. П. *Советское законодательство о религиозных культах*. — Харків: Вища школа, 1985. — 119 с.
6. Куницын И. А. *Правовой статус религиозных объединений в России: исторический опыт, особенности и актуальные проблемы*. — М., 2000. — 462 с.
7. Логинова Л. Е. *Правовые аспекты взаимодействия органов местного самоуправления с общественными религиозными объединениями* // *Южноуральский юридический вестник*. — 2000. — №10. — С. 21-23.
8. Логинова Л. Е. *Религиозные организации* // *Южноуральский юридический вестник*. — 2002. — №9. — С. 26-30.
9. Gerstenblith P. *Associational Structures of Religious Organizations* // *Brigham Young University Law Review*. — Vol. 1995. — No 2. — P. 439-480.
10. *Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г.* // *Международные акты о правах человека. Сборник документов* — М.: Норма-Инфра-М, 1999. — С. 59.

Ю. Ю. Фисун

Государственный комитет Украины по делам религий,
ул. Прорезная, 15, ГСП, 01601, Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Сделан вывод о необходимости упрощения процедуры регистрации религиозных организаций с одновременным пересмотром предоставляемых им льгот и оптимизацией контроля над соблюдением законодательства о свободе совести и религиозных организациях.

Ключевые слова: религиозные организации, религиозная безопасность, свобода совести, государственная регистрация юридических лиц, государственно-церковные отношения.